

سپاسی موزه‌های کشور

مهندس باقر شیرازی

بنیاد موزه‌ها تا سال ۱۳۲۰
(جنگ جهانی دوم)

واژه موزه به احتمال زیاد همراه با امواج تحولات انقلاب صنعتی نشأت گرفته از اروپا در فرهنگ کشورمان وارد می‌شود. پیش از آنکه ناصرالدین شاه کاخ موزه خود را بین سالهای ۱۲۹۱-۱۲۹۳ ه.ق. پس از بازگشت از فرنگ (۱۲۹۰ ه.ق) برپا کند، موزه قدیمی‌تری در باغ گلستان^۱ وجود داشته، که به دستور او تخریب می‌شود. اعتمادالسلطنه در روزنامه شرف، در جمادی الثانی ۱۳۰۰ ه.ق. ضمن ارائه شرح مبسوطی از موزه مذکور تعریف مشخصی از موزه به شرح زیر ارائه می‌دهد:^۲

«موزه به اصطلاح اهالی فرنگ، عبارت است از مکان و محلی که مخزن آثار قدیمه و اشیاء بدیعه و نفایس و مستظرفات دنیا است و از هر تحفه و یادگاری که در آن مخزون و موضوع است اهل علم و اطلاع، کسب فایده‌تی و کشف سری می‌نمایند، و از احوال و اوضاع هر زمان و صنایع و حرف آن و رسوم و آداب معموله آن ایام و عادات طوایف انام با خیر می‌گردند و می‌توان گفت که موزه مقیاس شعور و میزان عقول و درجه افهام اصناف و مرآت ادراک سلاسل است، مشکلات لاینحل در اینجا حل می‌شود و بر معلومات تاریخی شهود اقامه می‌نماید.» و سپس می‌گوید: «این است که موزه همایونی نیز به همین وتیره خزینه‌ایست مشحون بزواهر جواهر گرانبها و طرایف و نفایس اشیا و آثار جلیله علمیه و مهمات حربیه قدیمه و آلات و ادوات متنوعه و مصنوعات ازمنه سالفه و نتایج خیالات حکمای بزرگوار و تماثیل و تصاویر نگارنده‌های بی مثل

۱ - تاریخچه ساختمانهای ارگ سلطنتی تهران - راهنمای کاخ گلستان - نوشته یحیی ذکا - ۱۳۴۹،

ص ۱۲۲.

۲ - همان کتاب ص ۲۵۸

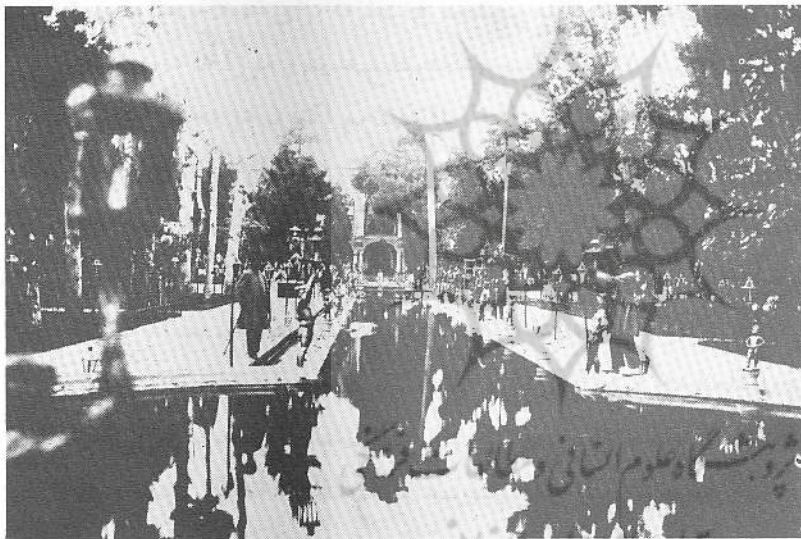
۳ - همان کتاب ص ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۳۰

و مانند روزگار و پرده‌های نقاشی کار نقاشهای مشهور و حاصل صنایع کارخانه‌های معروف و ظروف چینی بسیار ممتاز کار چین و سور و انگلیس و ژاپن و بلور آلات کارخانه ساکس و ونیز و سایر کارخانه‌های معتبر و مسکوکات قدیمه با صور سلاطین معظم ایران و غیره... به علاوه تزیینات لایقه بسیار و محصولات رایقه بی شمار که هر یک در عالم علم و درایت و حوزه اطلاع و بصیرت گوهری است بی بدل و در نفاست امتیاز ضرب المثل...»

چنانکه اشارت نمودیم کتابخانه در جنب موزه مبارکه همایونی است که چندین هزار جلد کتاب خطی و چاپی از کتب معتبره قدیمه و جدیده در آن هست ...

این بود موزه ناصرالدین شاه که در وصف آن ابونصر شیبانی قصیده‌ای به مطلع:

خسروان کاخ موزه می‌سازند   یعنی انموذج جهان استی^۴
سروده است.

در اوایل تشکیل موزه، علاوه بر نمایش آثار هنری ایران و اروپا و هدایا، قسمت اعظم جواهرات سلطنتی در موزه، در داخل قفسه‌های شیشه‌ای به معرض تماشا گذاشته شده بود^۵، تا بر اثر سرقتی که از جواهرات تخت طاووس، در سال ۱۳۰۹ ه. ق. به عمل آمد^۶ و همچنین غوغای تحریم تنباکو که بر اثر آن مردم برای تظلم و دادخواهی به کاخ

۴- همان کتاب ص ۱۳۱

۵- همان کتاب ص ۱۳۳

۶- همان کتاب ص ۱۴۳

شاهی ریختند^۷ و جار و جنجال بسیار برپا کردند ناصرالدین شاه در سال ۱۳۱۱ جواهرات را در گاو صندوقهای آهنی، در مخزنی^۸ که در زیر عمارت خوابگاه، در وسط باغچه اندرون قرار داشت از انظار مخفی کرد. اقدام ناصرالدین شاه در ایجاد موزه‌ای با این گستردگی و غنا و تنوع، مجهز به کتابخانه و خزینه که امروز با سایر مدارک و اسناد معتبر تاریخی موجود در کاخ گلستان، یکی از مهمترین موزه‌های تاریخ کشورمان و یکی از معتبرترین موزه‌ها در نوع خود در جهان است نمی‌توانست به شخص شاه محدود باشد، و احتمالاً نظیر این اقدام را سایر درباریان منتها در مقیاسی کوچکتر و به صورت مجموعه‌های خصوصی نفیس و ترفنی بر پا می‌داشتند^۹ و آن را نشانی از تشخیص و تعیین می‌دانستند. امری که تا گذشته‌ای نه چندان دور جریان داشت، این بود موزه شاه که در باره آن گزارشهای مفصل بسیار وجود دارد، ولی در باره موزه مردم، موزه عمومی که مردم اجازه ورود به آن را داشته باشند، تا سالهای بعد خبری نمی‌شنویم.

برای نخستین بار، هفت سال پس از تأسیس وزارت معارف و صنایع مستظرفه در سال ۱۳۳۵ ه. ق. (۱۲۹۵ ه. ش) به همت مرحوم مرتضی قلی‌خان ممتازالملک^{۱۰} مجموعه‌ای از اشیای مختلف پدید می‌آید که در محلی خاص که آن را موزه ملی می‌خواند نگهداری می‌شود. در واقع باید این مجموعه را آغازی برای تشکیلات گسترده بعدی در امر میراث فرهنگی در کشور دانست. محل این موزه گویا در دارالفنون بوده، که بعدها به ساختمان مسعودیه منتقل می‌شود^{۱۱}، ولی اطلاعات زیادی درباره اینکه واقعاً این موزه چه ابعاد و چه شکل و وضعی داشته است نداریم. البته این موزه کاتالوگ و نظامنامه‌ای داشته است. شادروان استاد محیط طباطبایی در باره آن چنین گفته است که «در کنار اتاق بزرگ کتابخانه معارف، واقع در راهرو شرقی دارالفنون، اتاق در بسته‌ای بوده که

۷ - نداعی کننده رخداده ۲۲ بهمن ماه ۱۳۵۷، روز پیروزی انقلاب اسلامی و هجوم انقلابیون به

همین کاخ، به تخت طاووس باز دیگر آسیب رسید

۸ - نداعی کننده گنجینه ذخایر که هم اکنون در حال ایجاد انیم ولی این بار این گنجینه، وظیفه حفاظت از ذخایر را در برابر حملات موشکی و بمبارانهای هوایی نیز دارد.

۹ - مراجعه شود به مقاله «اشاره‌ای مختصر بر تحول باستان شناسی در ایران»، دکتر صادق ملک شه‌میرزادی، مجله اثر، شماره ۱۲، ۱۳، ۱۴

۱۰ - برای کسب اطلاعات بیشتر در باره کاخ موزه گلستان یا موزه ملی کاخ گلستان به کتاب بنیاد و گسترش موزه در ایران، جلد اول، از انتشارات وزارت فرهنگ و هنر، اداره کل موزه‌ها (اسفندماه ۱۳۵۵) مراجعه شود.

۱۱ - همان مقاله ص ۱۳۶

۱۲ - همان مقاله ص ۱۳۹، ۱۴۰